GRADA

Petr PARLÉŘ

PETR DVOŘÁČEK

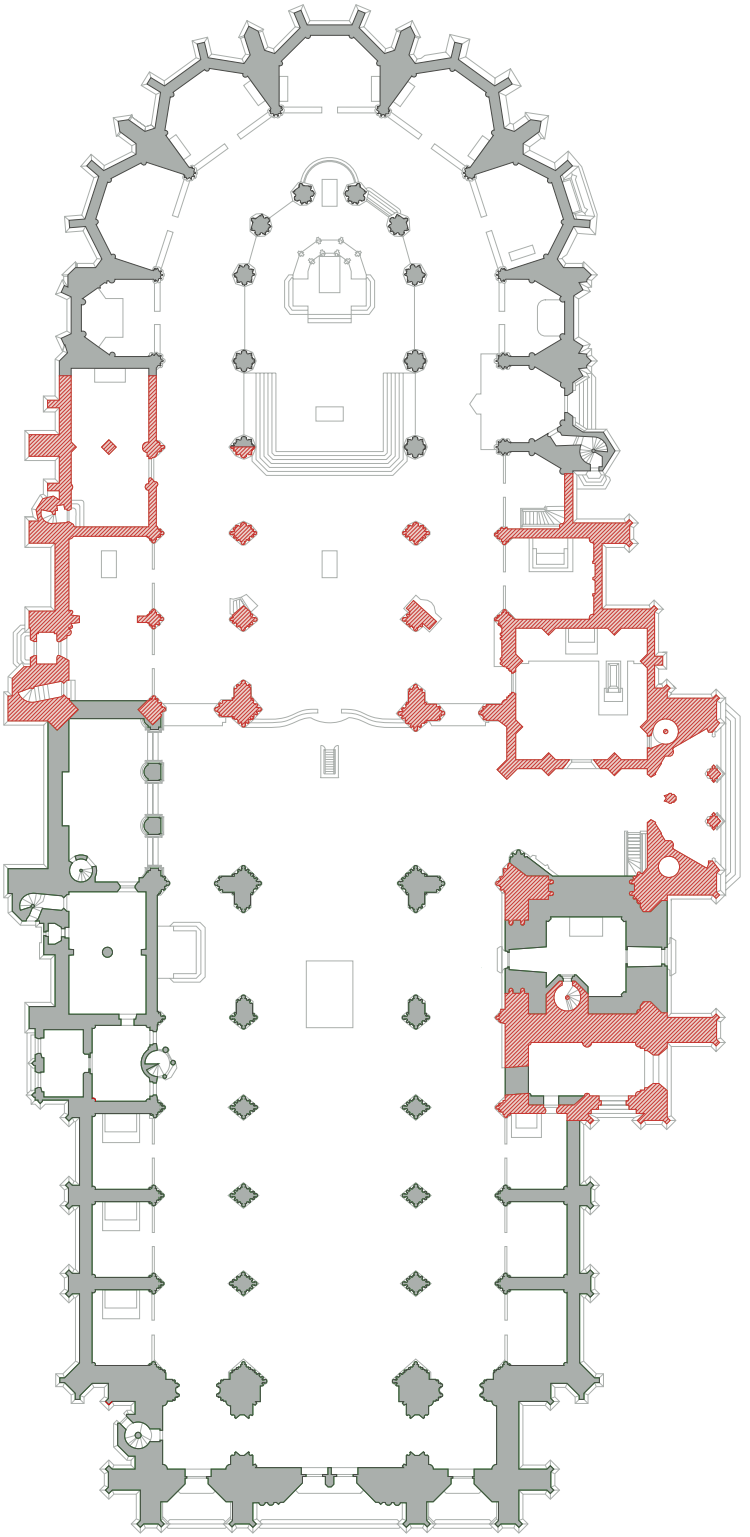

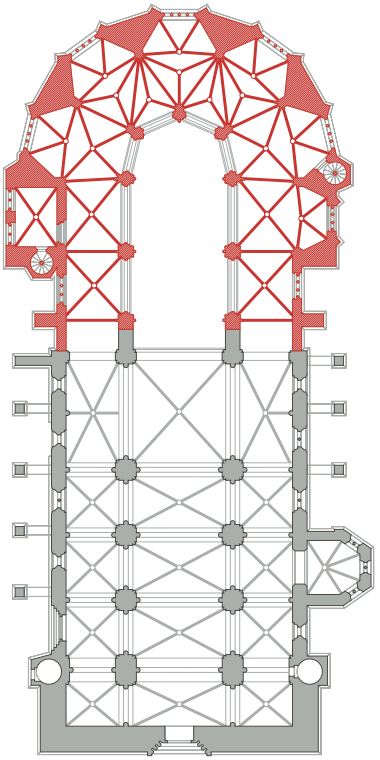

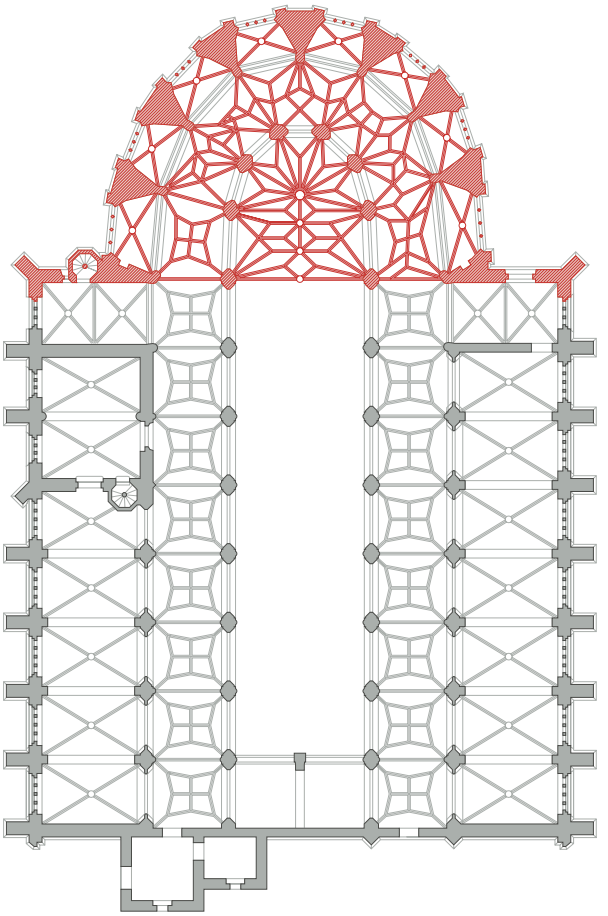

GRADA®

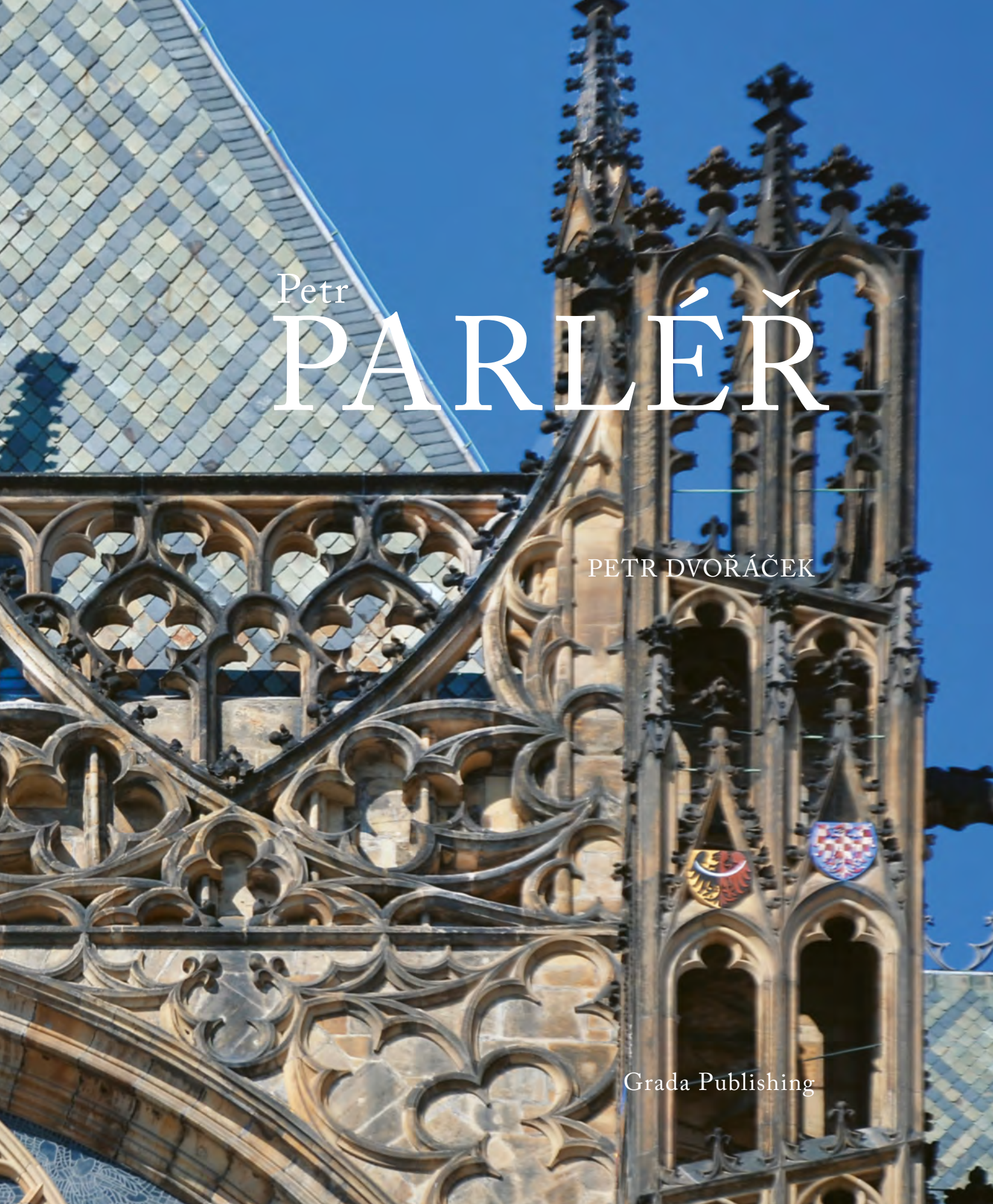

Petr PARLÉŘ

PETR DVOŘÁČEK

Grada Publishing

Obsah

Úvodem 7
Středověká stavební huť 9
Rod Parléřů z Gmündu 12
Petr Parléř a katedrální gotika 15
Zkušenosti, talent, odvaha 17
Vysoký chór 21
Měšťan a konšel 26
Nejen katedrála 27
Kolín a Kutná Hora 32
Petr Parléř – sochař 41
Potomci, příbuzní, následovníci 45
Kladsko, Slezsko, Lužice a dál… 49

Praha | Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha 55
Praha | Staroměstská mostecká věž 81
Kolín | Chór kostela sv. Bartoloměje 89
Kutná Hora | Chór kostela sv. Barbory 99
Kutná Hora | Arkýřová kaple ve Vlašském dvoře 113

Úvodem

Jméno Petr Parléř je v obecném povědomí neodmyslitelně spojené s osobností Karla IV. a Svatovítským chrámem. Méně se už ví, že tento stavitel, kameník, sochař a řezbář byl mezi architekty středoevropské gotiky výjimečnou osobností, geniálním a odvážným novátorem. Svým dílem otevřel cestu k další, vrcholné etapě středoevropské gotické architektury, nazývané někdy dokonce podle něj parléřovskou gotikou, která vyústila na přelomu 14. a 15. století v krásný sloh. Petr Parléř patří mezi nejvýraznější umělce evropské vrcholné gotiky. Je osobností skutečně stylotvornou, jak je patrno z rozsahu jeho vlivu v prostoru i čase.

Středověk ovšem neznal pojem architekt v našem smyslu slova. Architektura velkých staveb byla dílem tzv. stavebních hutí. V jejich čele stál mistr, který byl obvykle současně projektantem, stavitelem a kameníkem, často i sochařem a řezbářem. Mistr byl do období vrcholné gotiky anonymním řemeslníkem (tedy nikoliv oslavovaným umělcem). Stavební díla jsou proto většinou připisována celé huti. V ní se sdružovali buď řemeslníci specializovaní na jednotlivé druhy prací, nebo mladší, méně zkušení budoucí stavitelé a mistři. V době mládí Petra Parléře však už byla známa jména řady mistrů v Itálii, Francii i Německu. Tvůrce vystupuje z anonymity a stává se známou a ctěnou osobností. Souviselo to ovšem i se vzestupem měšťanstva. Mistr stavební huti byl totiž i stavebním podnikatelem, a tedy také váženým a bohatým měšťanem. Petr Parléř vlastnil dům v dnešní Loretánské ulici a stal se dokonce konšelem na Hradčanech a Starém Městě pražském. U nás je prvním známým mistrem stavební huti, kterému můžeme připsat autorství řady konkrétních staveb. Jeho osobou vstupuje na scénu architekt/umělec.

Někoho možná zaskočí, že tento první známý velikán české architektury byl vlastně původem Němec. Narodil se roku 1332 nebo 1333 v Gmündu ve Švábsku nebo v Kolíně nad Rýnem. Na těchto místech totiž tehdy působil jeho otec, stavitel Heinrich Parler z rozvětvené a slavné německé stavitelské rodiny. Příjmení Parler vzniklo z francouzsko-německého označení stavbyvedoucího, u nás dochovaného ve tvaru polír. Musíme si ovšem uvědomit, že národnost neměla ve středověku stejný význam jako dnes. Řemeslníci, mezi něž patřili i umělci, putovali za zakázkami z místa na místo, často se usazovali v zemích, kde našli trvalé uplatnění, a jak bychom dnes řekli, měnili tak svou státní příslušnost. Rozhodující je tedy nikoliv původ, nýbrž země, v níž dotyčný umělec vytvořil většinu děl. Dílo Petra Parléře je neodmyslitelně spojeno s Prahou a Čechami, veliký mistr zde prožil celý svůj plodný život, nacházejí se tu všechna jeho díla, a tudíž je právem pokládán za našeho prvního velkého architekta, kterého známe jménem.

Za významnými uměleckými díly stojí ovšem ve středověku vždy vedle tvůrce samotného i další mimořádná osobnost – mecenáš, donátor, v případě architektury i stavebník a investor. Český král a římský císař Karel IV. si dokázal vybrat osobnosti, které dovedly dvorské umění v Praze na čelné místo minimálně ve střední Evropě. A to i v případě Petra Parléře, kterého se rozhodl postavit do čela katedrální huti jako třiadvacetiletého mladíka! Ano, tak mladý Petr byl, když ho roku 1356 povolali, aby na nejprestižnější císařově stavbě nahradil v čele katedrální huti zesnulého stavitele jihofrancouzských katedrál Matyáše z Arrasu!

Na druhé straně však romantická představa o přímém kontaktu, ba i spolupráci císaře s mistrem patří do říše legend. Při výběru stavitele hrála podstatnou roli i svatovítská kapitula. Zakladatelem i stavebníkem chrámu byl společně s králem i arcibiskup, který měl při jmenování mistrů katedrální huti pravděpodobně hlavní slovo.

Petru Parléřovi se připisuje kromě chóru, sakristie, kaple sv. Václava a kapitulního kostela Všech svatých, slavnostního jižního vstupu a přízemí věže svatovítské katedrály i řada dalších významných staveb nejenom v Praze. Huť pod jeho vedením stavěla Karlův most se Staroměstskou mosteckou věží, chór kostela svatého Bartoloměje v Kolíně, části staroměstského kostela Matky Boží před Týnem. Provedla dostavbu hradu Karlštejna, kamenickou výzdobu orloje a kapli Staroměstské radnice. Petr Parléř byl také autorem koncepce chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře, jehož stavbu však vedl mistrův syn Jan.

V otcově díle pokračoval také syn Václav. Nový parléřovský styl získal už za mistrova života všeobecný ohlas a nešířili ho zdaleka jen jeho potomci. Dílo Petra Parléře se stalo vzorem a inspirací i pro další umělce nastupující generace. Na cestě tvůrčí svobody, kterou tento velký stavitel otevřel, dospěl gotický sloh ve střední Evropě k uměleckému vrcholu, nazývanému krásný sloh, a vyústil posléze do jagellonské pozdní gotiky.

Středověká stavební huť

Než otevřeme příběh génia středoevropské vrcholné gotiky, musíme nahlédnout do zákulisí středověkého stavitelství. Pozice toho, koho dnes nazýváme architektem, autorem stavebního díla, byla totiž ve středověku dost odlišná. Velké stavby, jakými byly i stavební počiny Karla IV., prováděla stavební huť. Bylo to společenství řemeslníků různých profesí, především kameníků, zedníků a tesařů, které umožňovalo efektivně organizovat práci na velkých stavbách.

V čele stavební huti stál magister operis, mistr řídící stavební práce, současně i architekt, autor stavebních plánů a v případě Petra Parléře i hlavní kameník a sochař, realizující podle vlastního uvážení nejnáročnější kamenická a sochařská díla nebo jejich části. Po stránce finanční však stavbu řídil director fabricae, který rozhodoval o penězích stavebníka a dalších donátorů, kontroloval efektivní vynakládání finančních prostředků a postup prací a odpovídal stavebníkovi za průběh stavby.

Dobová vyobrazení dokládají dělbu práce ve stavební huti, ale také třeba to, že i panovník, pokud byl zadavatelem díla, občas stavbu navštěvoval, aby se přesvědčil o jejím zdárném postupu

Magister operis byl autorem celkových plánů nebo modelů, k praktickému výkonu řízení stavby měl ovšem svou pravou ruku – parléře, česky políra, dnes bychom řekli stavbyvedoucího. Mezi polírovy úkoly patřilo například vytváření šablon, podle kterých se tesaly profily žeber, přípor a jiných náročně tvarovaných stavebních článků. Polír také rozděloval práci, kontroloval její průběh a zaznamenával odvedenou práci jednotlivých řemeslníků jako podklad pro vyplácení odměn.

Magister operis nebo jeho polír obvykle sami vybírali v lomech kámen, zejména pro viditelné nebo mimořádně zatížené části stavby. Kámen byl z lomu převážen v podobě hrubě otesaných kvádrů. Lamači a dopravci kamene ovšem nebyli zaměstnanci huti. Počet kameníků, tesařů a nádeníků kolísal podle fáze prací, stavu financí určených na stavbu a roční doby. Organizace práce v huti však umožňovala, aby i v zimě pokračovalo ve vytápěných prostorách opracovávání hrubých kvádrů z lomu na jednoduché kvádry i složité a přesně tvarované stavební díly, které díky pokroku v plánování a výkresové dokumentaci pak stačilo v teplejších měsících osadit na místa.

Magister operis byl sice nejvýše postavenou osobou huti, přesto však byla práce huti pokládána za kolektivní dílo a autorství jednotlivce bylo ve srovnání s dneškem potlačeno. Petr Parléř například jako sochař netvořil celá sochařská díla pro katedrálu, provedl nejnáročnější části, draperii nebo jiné méně

Měřítko na středověkých vyobrazeních nedovolovalo zobrazit lidskou postavu a budovy v odpovídajícím poměru. Ani obrázek vpravo tak nevystihuje monumentalitu díla, jakou byla katedrála

náročné části však mohl svěřit mladším kameníkům či kamenickým mistrům, třeba svým bratrům a synům.

Jednotlivé kamenické prvky byly sice značené kamenickou značkou toho, kdo práci provedl, to však bylo značení sloužící hlavně k evidenci odvedené práce a vyplacení odměny. Celek, do kterého byly takové prvky zabudovány, byl dílem huti. Na druhé straně však právě příklad Petra Parléře ukazuje, jak dalece magister operis ovlivňoval celkové dílo, jak silou své osobnosti vtiskl svůj rukopis a vizi celé huti. Proto právě v jeho době vystupovaly nejvýraznější osobnosti z anonymity. Formovalo se nové vnímání osobnosti magistra operis jako autora díla, architekta s mimořádným nadáním a schopnostmi, osobnosti rozhodující o kvalitě výsledku, jíž se dostávalo odpovídající úcty a obdivu. Obdobím vrcholné gotiky vstupuje na scénu architekt – umělec.

Rod Parléřů z Gmündu

Nápis nad bustou Petra Parléře v triforiu svatovítské katedrály mimo jiné praví, že Petr je synem mistra Heinricha z Kolína nad Rýnem (de Colonia, nikoliv de Polonia, jak byl poškozený nápis mylně interpretován a upraven pravděpodobně v 19. století), působícího v Gmündu ve Švábsku. Z tohoto ani z jiných pramenů není jasné, kdy se Heinrich z Kolína přestěhoval, předpokládá se však, že to bylo v roce 1330, což by znamenalo, že Petr se narodil už v Gmündu. Jisté to však není, proto bývají u Petra Parléře uváděna dvě možná místa a dva roky narození (1332, 1333). Petrův otec Heinrich pracoval na kolínské katedrále jako polír, vazby na Kolín a tamní huť si však zachoval i po odchodu a Petr pravděpodobně jako tovaryš nějaký čas v kolínské katedrální huti strávil. K této důležité části jeho odborné praxe se ještě vrátíme v další kapitole.

Rozhodující zkušenosti a dovednosti mladý Petr Parléř získal nepochybně na stavbě kostela sv. Kříže v Gmündu. Vždyť jeho otec tuto stavbu řídil téměř od počátku a dovedl toto pokročilé síňové trojlodí až k zastřešení. (Složité síťové klenby jsou ovšem až pozdně gotické z první čtvrtiny 16. století.) Najdeme zde

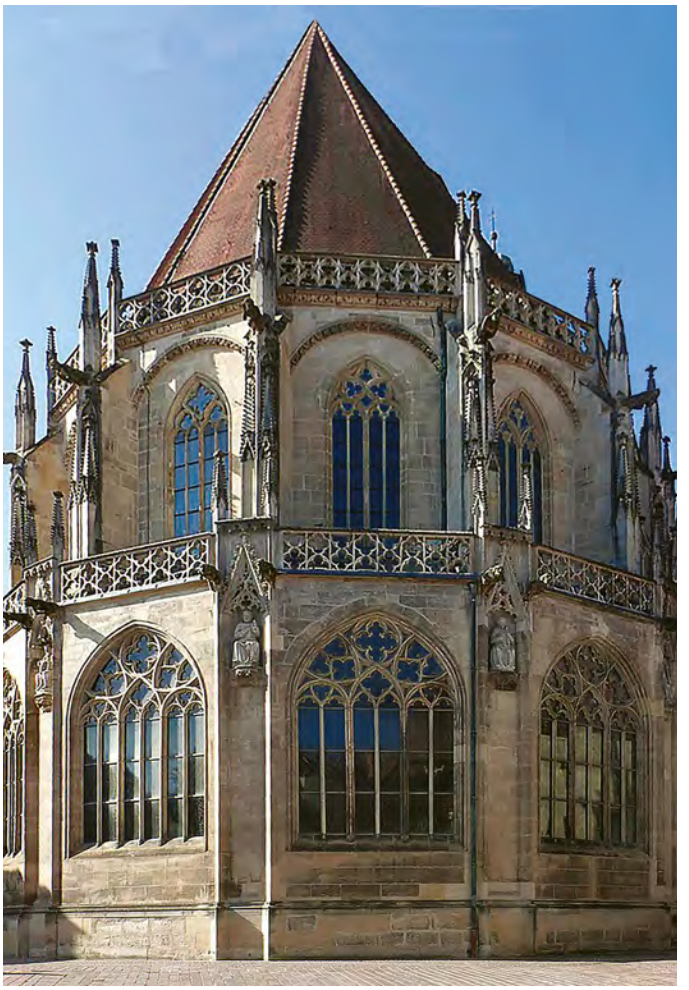

Mladý Petr Parléř získal zkušenosti především na stavbě kostela sv. Kříže v Gmündu, kterou řídil jeho otec

řadu prvků, kterými se pražský mistr nechal inspirovat. A jak by ne, když na této stavbě prakticky vyrůstal od dětských let až po mistrovství, které mu vyneslo pražskou zakázku na jednu z nejvýznamnějších staveb říše zahájených v druhé polovině 14. století.

Práce Petrova otce ovšem není jediným dílem příslušníků už tehdy rozvětvené stavitelské a kamenické rodiny užívající buď přídomek Parler, nebo „z Gmündu". Například Johannes z Gmündu stavěl od roku 1359 münster (původně klášterní kostel, později dóm, velechrám významem se blížící katedrále) ve Freiburgu v Breisgau a pracoval i na opravě dómu v Basileji. Byl to blízký příbuzný Petra Parléře, avšak nevíme, jestli byl jeho starším bratrem nebo strýcem.

Petrovým bratrem prokazatelně byl Michael z Gmündu působící v jihočeském klášteře Zlatá Koruna a v Praze, zřejmě týž mistr, který je později doložen na stavbách chrámů ve Štrasburku a v Ulmu. Také mladší Heinrich z Gmündu působil s Petrem Parléřem na stavbě pražské katedrály. Později pracoval na Moravě ve službách markraběte Jošta. Není bez zajímavosti, že měl za ženu dceru Michaela Savojského, který vedl stavbu dómu v Kolíně nad Rýnem. Další Heinrich tohoto rodu působil jako třetí mistr münsteru v Ulmu a od roku 1391 na stavbě milánského dómu.

Na stavbě kostela Panny Marie (Frauenkirche) v Norimberku, založeného Karlem IV., pracoval mladý Petr Parléř se svým otcem po roce 1352

Příslušníci rodu nesoucího některý z obou přídomků a užívajícího značku zalomeného úhelníku tedy působili v průběhu druhé poloviny 14. století na řadě velkých a významných staveb, z nichž některé i vedli. Není sice možné vždy přesně určit jejich příbuzenské vztahy, můžeme však říci, že se jednalo o jeden z nejvýznamnějších stavitelských rodů té doby.

Proto je třeba díla příbuzných Petra Parléře aspoň zmínit.

Vraťme se však ke kostelu sv. Kříže v Gmündu, jehož stavbu od roku 1331 (od druhého klenebního pole lodi) po čtyřicet let vedl Petrův otec a po jeho smrti výše zmíněný Johannes z Gmündu. Právě tato stavba byla Petrovou školou od dětství až do chvíle, kdy byl císařem povolán do Prahy. Přestože mladý tovaryš zřejmě poznal i jiné významné stavby (například zmíněnou katedrálu sv. Petra v Kolíně nad Rýnem, odkud přišel jeho otec, nebo Frauenkirche v Norimberku, kde údajně s otcem pracoval po roce 1352), podstatnou část svých odborných znalostí, schopností a zkušeností s tvaroslovím rozvinuté gotiky získal právě na stavbě kostela sv. Kříže. Ve zdejší huti se stal tovaryšem a pak i mistrem. A byla to jistě škola mimořádná, když odtud mohl v pouhých třiadvaceti letech odejít na prestižní stavbu císařské katedrály, a to rovnou do čela pražské katedrální huti.

Heinrich Parler starší (a s ním nejspíš i jeho syn Petr) se podílel i na vrcholně gotických úpravách dómu v Augsburgu

Přestože Švábský Gmünd je dnes šedesátitisícovým okresním městem, ve středověku patřil mezi první desítku císařských měst a jeho hlavní kostel převyšoval významem roli městského farního kostela. Označení münster stavělo v Německu chrám na roveň katedrále. Nešlo sice o katedrálu v architektonickém smyslu, ale zato byl kostel první halovou stavbou nejen v jižním Německu. Přesněji halovým trojlodím s halovým chórem. V chóru najdeme prstenec kaplí podobný katedrálnímu typu, avšak na rozdíl od něj zde chybí samostatně stojící vnější opěrný systém oddělený od pláště chóru, takže kaple jsou podstatně mělčí, určené hloubkou vtažených pilířů. Nad kaplemi je v exteriéru pouze úzký ochoz členěný masivními pilíři přisazenými ke zdi chóru. Pozoruhodné jsou i architektonické detaily, například pokročilé okenní kružby (zde ovšem ještě bez plaménků charakteristických pro dílo Petrovo) nebo figurální sochařská výzdoba konzol. Můžeme tedy říci, že zde najdeme mnohé z toho, na co Petr Parléř navázal při tvorbě svého osobitého stylu. Ke gmündské inspiraci se podrobněji vrátíme v kapitolách o realizacích Petra Parléře v Praze, Kolíně a Kutné Hoře.

Petr Parléř a katedrální gotika

Jakkoliv je gmündský kostel mimořádným a inspirujícím dílem, není to katedrála v architektonickém smyslu. Chybí především vnější opěrný systém, příčná loď a věže. Mladý Petr Parléř zde mohl najít inspiraci v detailu i dílčích celcích, klasickou katedrální gotiku, která i v době jeho mládí představovala vrchol stavitelského umění, tu však poznat nemohl. Přesto byl povolán do čela katedrální huti na prestižní stavbu v sídelním městě císaře. Těžko věřit, že by k tomu mohlo dojít, kdyby neměl žádnou zkušenost s tímto typem stavby.

Útržkovité zmínky nasvědčují tomu, že Petr působil jako tovaryš i na dalších stavbách. Od roku 1336 například Heinrich Parler stavěl také augsburský dóm a jistě i tam vzal svého syna. Ve dvaceti letech pracoval Petr Parléř také na stavbě císařské kaple Panny Marie v Norimberku a zmíněn je i v souvislosti se stavbou katedrály ve Štrasburku. Rozhodující zkušenosti s katedrální gotikou však nepochybně získal v Kolíně nad Rýnem.

Velkolepá katedrála v Kolíně nad Rýnem byla pro Petra Parléře mistrovskou školou katedrální gotiky, bez níž by si zřejmě nemohl na pražskou zakázku troufnout

O Petrově mládí, a tedy o jeho zkušenostech z jiných staveb máme jen málo informací. Přesto jsou tu indicie, že část svého tovaryšství strávil v huti katedrály v Kolíně nad Rýnem. Připomeňme si, že odtud přišel do Gmündu jeho otec, který si uchoval vazby na toto město i dílo. Je tu však i další významný fakt. Petr Parléř si vzal za manželku Gertrudu, dceru čtvrtého mistra kolínské katedrály Bartoloměje z Hammu. A nejen to. Když mistr Bartoloměj roku 1353 zemřel, kolínské dílo převzal jeho nástupce Michael Savojský, jehož syn stejného jména, působící jako kameník v pražské katedrální huti, si později vzal dceru Petra Parléře. A ani to ještě není všechno! Synovec Petra Parléře Heinrich mladší si vzal dceru Michaela Savojského, jeho syn Rothger pracoval na pražské katedrále a další syn, Petrus, byl pojmenován podle Petra Parléře, který byl jeho kmotrem. Jak jinak vysvětlit toto dlouhodobé úzké propojení rodin obou velkých stavitelů než tím, že se dobře znali, protože v kolínské katedrální huti působil i Petr Parléř?

V literatuře najdeme dokonce tvrzení, že plány západního průčelí (později Michaelem Savojským změněné) kreslil pro Bartoloměje z Hammu právě Petr Parléř, a dokonce že šlo o jeho mistrovskou zkoušku. Dochovaný plán, který je mu připisován, je uložen v archivu vídeňské akademie a skutečně má velmi podobný rukopis jako plány pražské katedrály, velmi pravděpodobně vypracované Petrem Parléřem, archivované rovněž ve Vídni. Pokud všechny tyto indicie pokládáme za dostatečný důkaz, že Petr Parléř v kolínské katedrální huti delší dobu působil a završil tam své odborné vzdělání, hned se nám jeví pochopitelnější, že císař mladého mistra povolal do čela pražské katedrální huti.

Dobové vyobrazení ukazuje, že katedrála v Kolíně nad Rýnem zůstala ve středověku nedostavěna, a to v podobném stadiu jako katedrála pražská. Její novodobá dostavba se však mohla opřít o dochované původní plány

Pokládáme-li za prokázané, že oba stavitelé katedrál, Michael Savojský i Petr Parléř, dospěli k mistrovství na stejné stavbě a měli tak velmi podobné odborné zkušenosti a vzory, nemůžeme opomenout zajímavou skutečnost, že každý z nich naložil s touto zkušeností úplně jinak. Zatímco Petr Parléř projevil odvahu opustit velký kolínský vzor i tradiční pojetí svého předchůdce Matyáše z Arrasu a hledat nové cesty, Michael Savojský dal ve svém kolínském díle přednost klasickému tvarosloví katedrální gotiky a jednotě vlastního díla s pojetím svých čtyř předchůdců. Jakkoliv je kolínské dílo Michaelovo svrchovaně mistrovské a obdivuhodné zejména svou stylovou jednotou, byl to Petr Parléř, kdo měl odvahu opustit klasické vzory a otevřít ve střední Evropě cestu k vytříbenosti krásného slohu a obecně k pozdní gotice. Je to tedy on, kdo svou genialitou a tvůrčí odvahou zastínil ve druhé polovině 14. století všechny ostatní stavitele středoevropského kulturního okruhu.

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázku z knihy Petr Parléř.
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.